BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg
BG PULSE JOURNAL

TOPIC: FORMATION AND SOCIAL SIGNIFICANCE OF JADID PRESS IN TURKESTAN IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

Ozodbek Yusupov
2nd-year student, Faculty of History, Karakalpak
State University named after Berdakh

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida jadidchilik harakati doirasida milliy matbuotning shakllanish jarayoni va uning ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Jadidlar tomonidan nashr etilgan gazetalar (“Taraqqiy”, “Xurshid”, “Shuhrat”, “Oyna”, “Sadoi Turkiston” va boshqalar) orqali ma’rifatparvarlik g‘oyalari, yangi usul maktablari, milliy ong uyg‘onishi va jamiyatni isloh qilish masalalari targ‘ib etilgani ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlar asosida jadid matbuotining mustamlaka sharoitidagi roli va zamonaviy jamiyat uchun ahamiyati ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: Jadidchilik, Turkiston matbuoti, milliy ong, ma’rifatparvarlik, “Taraqqiy”, “Oyna”, islohot.

Abstract: This article analyzes the process of the formation of the national press within the Jadid movement in Turkestan during the late nineteenth and early twentieth centuries and examines its social significance. Through newspapers and magazines published by the Jadids, such as Taraqqiy, Xurshid, Shuhrat, Oyna, and Sadoi Turkiston, ideas of enlightenment, the promotion of new-method schools, the awakening of national consciousness, and the reform of society were widely disseminated. Based on historical sources and scholarly literature, the study explores the role of the Jadid press under colonial conditions and highlights its significance for modern society.
Keywords: Jadidism, Turkestan press, national consciousness, enlightenment, Taraqqiy, Oyna, reform.

Kirish

XIX asr oxirida Turkiston Rossiya imperiyasi mustamlakasi ostida bo‘lib, ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotda tub o‘zgarishlar yuz berdi. An’anaviy ta’lim tizimining (qadimgi usul) qoloqligi, jaholat va mustamlaka siyosati mahalliy aholi orasida norozilikni kuchaytirdi. Shu sharoitda jadidchilik harakati vujudga keldi. Bu harakat dastlab ta’lim islohotidan (“usuli jadid” – yangi usul) boshlanib, keyinchalik ijtimoiy-siyosiy va madaniy sohalarni qamrab oldi.

Jadidchilikning muhim vositalaridan biri milliy matbuot edi. Ismoil Gasprinskiyning “Tarjimon” gazetasi (1883-yildan) ta’sirida Turkistonda o‘z gazetalarini chiqarish boshlandi. 1905-yilgi Rossiya inqilobi matbuot erkinligini biroz kengaytirgach, jadidlar bu imkoniyatdan foydalanib, milliy matbuotni shakllantirdilar. Ushbu maqolada jadid matbuotining shakllanishi va uning ijtimoiy ta’siri o‘rganiladi.

1. Jadid matbuotining shakllanishi

Turkistonda milliy matbuotning poydevori bevosita Ismoilbek Gasprinskiy va uning Bog‘chasaroyda chop etilgan “Tarjimon” (1883) gazetasi bilan bog‘liq. Ushbu gazeta Turkiston ziyolilari uchun o‘ziga xos maktab vazifasini o‘tadi va mahalliy matbuotni yaratishga turtki berdi.Turkistonda birinchi milliy gazetalar 1906-yildan boshlab chiqa boshladi. Ulardan eng muhimlari:

-“Taraqqiy” (1906, muharriri Ismail Obidov) – Turkistonda chiqqan dastlabki o‘zbekcha gazetalardan biri.

- “Xurshid”(1906, Munavvarqori Abdurashidxonov) – ma’rifat va ilm-fan targ‘iboti bilan mashhur.
- “Shuhrat” (1907–1908, Abdulla Avloniy) – ijtimoiy tanqid va milliy uyg‘onish g‘oyalarini ilgari surdi.
- “Oyna”(1913–1915, Mahmudxo‘ja Behbudiy) – eng ta’sirli jurnal bo‘lib, dramaturgiya, adabiyot va ijtimoiy masalalarga katta e’tibor qaratdi. “Sadoi Turkiston”(1914–1917) va boshqalar.

Bu nashrlar Toshkent, Samarqand, Buxoro kabi markazlarda chiqarilgan. Jadidlar matbuotni nafaqat yangiliklar tarqatish, balki xalqni uyg‘otish, ilm olishga da’vat etish va mustamlaka zulmini tanqid qilish vositasi sifatida ishlatdilar. Ular turkiy tilni ommalashtirish, arab va forscha atamalarni kamaytirish orqali oddiy xalq uchun tushunarli til yaratdilar.

2. Jadid matbuotining mazmuni va g‘oyalari

Jadid gazetalarida quyidagi mavzular ustuvor edi:
- Yangi usul maktablari ochish va qizlar ta’limini rivojlantirish.
- Ilm-fan, texnika va G‘arb yutuqlarini o‘rganish.
- Milliy o‘zlikni anglash, ajdodlar merosini (Amir Temur, Alisher Navoiy) hurmat qilish.
- Mustamlaka siyosati, poraxo‘rlik va jaholatga qarshi kurash.
- Ijtimoiy adolat va taraqqiyot g‘oyalari.

Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvar Qori, Abdulla Avloniy, Fitrat kabi yetakchilar matbuot orqali xalqni “jaholatdan chiqish”ga chaqirdilar. Ular teatr, adabiyot va publitsistikani ham faol qo‘lladilar (“Padarkush” dramasi misolida).

3. Jadid matbuotining ijtimoiy ahamiyati

Jadid matbuoti Turkistonda birinchi marta ommaviy axborot vositasi va jamoatchilik asosini shakllantirdi. U savodsizlikka qarshi kurashda muhim rol o‘ynadi. Milliy birlik va istiqlol g‘oyalarini tarqatdi (keyinchalik 1917-yil voqealarida namoyon bo‘ldi).Yangi avlod ziyolilarini tarbiyaladi.Mustamlaka sharoitida cheklangan erkin fikr muhitini yaratdi.Garchi senzura va moliyaviy qiyinchiliklar bo‘lsa-da, jadid matbuoti o‘zbek milliy matbuotining asosini qo‘ydi va keyingi davrlar, jumladan Sovet davri va mustaqillik yillaridagi matbuot rivoji uchun muhim zamin yaratdi hamda bugungi kunda ham qimmatli tarixiy va ma’naviy meros sifatida o‘z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Xulosa

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda jadid matbuotining shakllanishi jamiyat hayotida muhim burilish bo‘ldi. U ma’rifatparvarlikni kuchaytirib, milliy ong uyg‘onishiga xizmat qildi va zamonaviy O‘zbekiston taraqqiyotining g‘oyaviy asoslaridan biriga aylandi. Bugungi kunda ham jadidlar merosini o‘rganish dolzarb ahamiyatga ega, chunki u ilm, islohot va milliy o‘zlikni mustahkamlash g‘oyalarini o‘zida mujassam etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdirashidov Z. Mahmudxo‘ja Behbudiy va uning jurnali “Oyna”. – Toshkent: Muharrir, 2019.
2. Alimova D.A. (tahrir ostida). Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash. – Toshkent, 1999.
3. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
4. Carrère d’Encausse H. Islam and the Russian Empire: Reform and Revolution in Central Asia. – London: I.B. Tauris, 1988.
5. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. – Berkeley: University of California Press, 1998.

6. Qosimov B. Jadidchilik: milliy uyg‘onish va mustaqillik g‘oyalari. – Toshkent: Fan, 2004.